

PRSTAN, NAJDEN OB RAZISKAVI OKOLICE BREZNA POD MACESNOVO GORICO V KOČEVSKEM ROGU LETA 2017 – EDEN OD VEČ TISOČ PREDMETOV, POVEZANIH Z NAJVEČJIM POVOJNIM MORIŠČEM SLOVENCEV, KJER SO NAŠLI POSMRTHNE OSTANKE 3.450 OSEB. / BOGOMIR ŠTEFANIČ

Hodie mihi, cras tibi: danes jaz, jutri ti

O cenzuri razstave o breznu pod Macesnovo gorico

Pred tednom ali dvema nas je na spletni strani sindikata dosegla ugotovitev ministrice za kulturo, da se je stanje na področju kulture v letu dni bistveno izboljšalo. Kolikor vsi tega še nismo opazili, je bila kot dokaz enega od vidnejših uspehov Ministrstva za kulturo objavljena novica o cenzuri razstave o breznu pod Macesnovo gorico.

Vizjavi za javnost za Delo je ministrica posebej poudarila, da je razstavo zavrnila strokovna komisija za premično dediščino pri Ministrstvu za kulturo, iz česar bi naivni lahko sklepali, da ministrica nima moči odločati drugače. Ker pa ni tako, si je z »neodvisno strokovnostjo« ministrica zgolj po pilotovsko umila svoje oblastniške roke, strokovna komisija pa je kot razlog za nefinanciranje razstave navedla nedodelanost predloga razstave. Sklepamo lahko, da je odločitev tičala v muzeološki zasnovi, lahko pa bi bil vzrok tudi finančni razrez stroškov. Nihče, razen avtorske skupine, pa ne omenja vsebine, ki je očitno »prevročna« za sedanjost oblast.

Orodje »politične« depolitizacije muzejev

Ker potekajo prijave projektov na Ministrstvo za kulturo po utečenem postopku, bi bila za slabo muzeološko, predvsem pa za finančno konstrukcijo projekta objektivno odgovorna (tudi) direktorica muzeja. Toda če komisija prepozna vsebinsko relevantnost razstavnega projekta za javnost (ali samo del javnosti), postane le-ta stvar usklajevanja. Dejstvo pa je, da komisija kot svetovalno telo pripravi strokovno mnenje, ki ga minister potrdi ali po potrebi tudi zaobide. Zadržanja odločitev je torej ministrica ne skriva za komisijo, ki ji je radovoljno služila kot orodje »politične« depolitizacije muzejev.

Pojdimo po vrsti! Predlog razstave so pripravili vodilni strokovnjaki s področja raziskovanj arheologije vojnih spopadov in povojnih grobišč, med njimi dr. M. Ferenc, dr. A. Mihevc, dr. M. Kočvar, P. Jamnik, dr. U. Košir in L. Rozman, skupino je vodil dr. J. Dežman. Kot je znano iz tiska, je vsebina razstave temeljila na kompleksnih, interdisciplinarnih raziskavah največjega povojnega morišča pod Macesnovo gorico.

S konceptom in muzejsko zasnovo razstave, ki jo je zdaj že nekdanji Muzej novejšje zgodovine Slovenije posredoval v sklopu letnega programa komisiji za premično dediščino na Ministrstvu za kulturo, nisem uradno seznanjena in moja razprava ni namenjena kritični obravnavi razstavnega koncepta. Res pa je, da kot arheologinja spremljam arheološke raziskave povojnih grobišč že vse od začetka. Zavedam se neopisljivih psihofizičnih naporov izkopavalcev, ki sodelujejo pri izkopih.

Kot muzealka spremljam tudi slovenske muzeje, ki se le izjemoma dotaknejo »neoblastniških« tem zunaj premočrtne politične korektnosti, čeprav so načeloma avtonomne ustanove in ne paradržavne, politične institucije. Žal jih tudi med muzealci ni veliko, ki bi razpoznavali globlji družbeni pomen dolgoletnih prizadevanj skupine za arheologijo vojnih spopadov in povojnih grobišč ter komisije za povojne poboje. Pa vendarle so vse tovrstne, v

naših muzejih prereditve razstave presodnega pomena za osvetlitev slovenske, plansko načrtovane narodove amnezije na dogodke, ki jih ni več mogoče zmolčevati. Razstave o t. i. težki dediščini so terapevtskega pomena za globoko ranjeno, razklano skupnost.

Nepredstavljive obremenitve raziskovalcev

Arheološke raziskave vojnih in povojnih najdišč so daleč najzahtevnejše. Običajno gre za težko dostopna jamska najdišča. Veliko nevarnost predstavljajo neeksplozivna eksplozivna telesa. Kljub temu pa fizična raven ne predstavlja največje zahtevnosti, nepredstavljive so predvsem psihične obremenitve raziskovalcev in le malokdo jih zmore. Izkopavalci prvi »vstopijo« v kraje vojnih grozodejstev in nesmiselnega človeškega trpljenja, ki ga vsi vojni spopadi brez izjeme prinašajo. Prostori množičnih pobojev so nepredstavljive temine človeške zlobe. Podobno izkustvo ponuja obisk koncentracijske taborišča, kjer na neracionalen način občutimo bližino smrtnih groze, ki se ne ozirajo se na versko ali ideološko prepričanje zavleče v kosti obiskovalca. Smrt, posebej še nasilna, presega meje človeškega razuma in ga neubranljivo in na neizrekljiv način razjeda. Prostori trpljenja

in mučenja so območje neizrekljivega, duhovnega, kjer štejejo samo še vatli Dobrega in Zla. Razum v celoti odpove.

Le redki zmorejo psihično in duhovno trdnost, da vztrajajo pri raziskavah povojnih morišč. Po Viktorju Franklu vemo, da največje preizkušnje prenesejo samo ljudje, ki se zavedajo smisla svojega delovanja. Naj pojasnim s priliko. Ko so nekoč novinarji pobarali vodjo Avstrijskega anatomskega inštituta na Dunaju, kako lahko preživi ob vsakodnevem stiku s pohabljenimi telesnimi ostanki nasilno umorjenih in samomorilcev, je preprosto odvrnil: »Ne bi zmoget, če se ne bi zavedal pomena naših raziskav za družbeno dobrobit.«

Upravičeno lahko domnevam, da se tudi raziskovalci t. i. težke dediščine zavedajo bitnega pomena tovrstnih raziskav za skupnost. V prid tej domnevi pričajo številne, tudi mednarodno odmevne objave in razstave avtorske skupine, ki so vsaj delno obrnile stališča Slovencev do polpreteklosti.

Vrniti del izrezanega spomina

Sicer je res, da raziskava še ne naredi dobre razstave, vendar pa je njen temelj in težko verjamem, da skupina ni izdelala primer-

RAZSTAVE O T. I. TEŽKI DEDIŠČINI SO TERAPEVTSKEGA POMENA ZA GLOBOKO RANJENO, RAZKLANO SKUPNOST.

nega predloga. Prav tako tudi ne morem verjeti, da kljub dvakratnemu pozivu komisije niso bili sposobni izdelati zadovoljivega muzeološkega koncepta. Nepredstavljivo je, da bi skupina vrhunskih raziskovalcev po tolikšnih fizičnih in psihičnih naporih oddala na Komisijo za premično dediščino skrpucalo ali polizdelek. Med njimi so vsaj trije muzealci s številnimi razstavami. Postavimo se torej v vlogo avtorske skupine, ki po vseh desetletjih sramotnega molka prvi

zrejo v prestreljene in razčesne lobanje. Jemljejo v roke z žico prevezana zapestja. Preštevajo strte kosti. Opazujejo votla očesna dupla in kosme nesprhnjenih las. Nobeno zanikanje ni več mogoče. Svetinjice. Ure. Poročni prstani. Spregovorila je temina zločina. Vsakdo, ki stopi pred zaboje, polne telesnih ostankov, in vzame v roke zarjavele in od zemlje razjedene predmete, ki so nekoč pripadali žrtvam, se dotakne na silo utišane resnice o grozodejstvih. Resnica pa vstopa na iracionalen, neizrekljiv način, čeprav zasuta, zanikana in pozabljena najde svojo pot.

Upravičeno lahko sklepamo, da bi bil oseben in skupnostni smisel teh nepredstavljivo psihofizično napornih raziskav vsaj delno dosežen z razstavo. Slovenski skupnosti bi vrnila del izrezanega spomina in jo opomnila na banalno, osebno naravo zla. Čemu se torej upiramo dolžnemu spominjanju ali kesanju slovenske družbe, ki je desetletja redila zlovesče zanikanje resnice in bila v zameno deležna bogatih »političnih darov« izsiljenega javnega molka? V smislu Sofoklejeve Antigone bo treba slejkoprej sprejeti, da z molkom postajamo (na simbolni ravni) sokrivci krvavih riht, minirani in še bolj sramotnega uničevanja dokumentov. Le katera evropska država si lahko privoščijo kaj podobnega? A treba je povedati, da se zla dejanja sčasoma ugnezdijo v družbeno bit, najdajo in spodbujajo najgloblje človeško bistvo.

Zla dejanja ne sprhnijo v molku

Da ljubim, sem rojena, pravi Antigona. Družba, ki ni sposobna sočutne ljubezni, ki ne išče poti do pravičnosti in resnice, da bi se poklonila krivično in nečloveško pomorjenim, brezimno pometanim v brezna in globeli, je obsodena na tavanje v temi. Demokracija je stvar družbenega sočutja, skupnostne pravice in moralne razsodnosti. Čas je, da spoznamo, da delo skupine niso izkopavanja brezimnih tisočletnih ostankov zidov ali grobišč in ne razstava, ki

naj zabava obiskovalce, kar (pre) radi razglašajo muzeji o svojem delovanju. Cenzurirana razstava je srhljivo srečanje z zlom, ki še vedno zmagoslavno jezdi na enoumju naše družbe. Zla dejanja ne sprhnijo v molku, ne zginejo v zanikovanju. V obliki družbenih anomalij prhnejo na plan na vsaki pedi s krvjo in zločini prepojene prsti.

Veselim se! Ibržniki smo, ibržni smo!

Včasih na polju zraste kost, včasih med bučami bela lobanja zori, včasih pa mami z vrta otrok za pušelj prinese človeške oči.

(Dane Zajc, Ibržniki)

Mnogo tehtnih razlogov je, da bi moralo ministrstvo razstavo podpreti, moralno etični imperativ je na prvem mestu. Razstava je skupaj z dolgotrajnimi, mukotrpni raziskavami, ki so tekle ob trajnem vzporednem zasramovanju raziskovalcev, prevzela na metaforičnimi ravni vlogo »oči«, ki jih otrok v pušlju mami prinese v dar. In prav strokovna komisija bi se morala zavedati, da je muzejska razstava eden najelegantnejših, najbolj profesionalnih načinov, da se neka skupnost na kultiviran in znanstveno podprt način »sooč« s svojo krivično preteklostjo, ki jo je nereflektirano pripeljalo v novo ureditev.

Simboli in metafore so močna stvar, šok, ki razgalja brez besed in ki si ga nobena nedemokratska oblast ne želi. A treba je vedeti, da se tudi brez razstave in odprtih, pluralnih medijev, tudi muzejev, pa tudi brez dneva spomina na totalitaristične žrtve »oči« pobitih ne zaprejo. Molk je lahko bolj zgovoren od (praznih) besed. Pluralna oblast in modra ministrica bi razstavo kljub negativnemu mnenju komisije (z zahtevanimi popravki in dopolnitvami) podprla. Argument za to je družbena pluralnost v dobro vseh. Razstava je temeljila na osebnih zgodbah, te pa vodijo v katarzo in ponotranjenje spozna-

nja o moralni odgovornosti. Vse ostalo, kar trka na skupno zavest in zanemarja osebno odgovornost, priziva k odporu za vsako ceno in vodi v trmasto zanikanje. Brez spominjanja krivičnih in zlih dejanj poti ne peljejo v prihodnost, kaj šele v uravnoteženo, pravično skupnost.

Ministrica je nosilka politične moči, poznati bi morala in spoštovati politični bonton. Zavedati bi se morala svoje etične in moralne odgovornosti do skupnosti kot celote različnih in slediti moralnemu imperativu. Odpoved razstave je zanikanje pravic ranljive skupine, kar je temeljna značilnost totalitarističnih oblasti. Muzeji pa navsezadnje demokratične ustanove v službi skupnosti, njihova skrb je ohranjanje kolektivnega spomina, ki omogoča pravičnost in povezovanje skupnosti.

Ponovna likvidacija že likvidiranih

Če pa že ne zmoremo politične modrosti in Antigone ljubezni do sočloveka, bi razstave ne smeli odpovedati zaradi načela pravičnosti in spomina na 24 pobitih romskih otrok. S simboličnimi predmeti in fotografijami bi jih morali »vrniti« v slovensko skupnost. Izboriti bi jim morali dostojno zadnje počivališče, ki jim ga prestolnica satansko odreka.

Antigona je raztresla peščico zemlje na od psov obžrto bratovo truplo in bila kaznovana s smrtjo. Tudi razstava pomeni na simbolni, metaforni ravni »pokop« in vrnitev v skupnost, muzej pa bi kot državna institucija dejanju odredil potrebno težo skupnostne obdolžitve. Komisija in ministrica sta z zavrnitvijo izkazali svojo politično konotirano moč in na simbolni ravni ponovili likvidacijo že likvidira-

nih. Katera družba na tem svetu si dovoljuje nekaj tako sprevrženega?

Domnevam, da strokovna komisija ne razpozna globljega družbenega pomena dolgoletnih prizadevanj skupine za arheologijo vojnih spopadov in povojnih grobišč. Da zanikuje njihov

PROSTORI TRPLJENJA IN MUČENJA SO OBMOČJE NEIZREKLJIVEGA, DUHOVNEGA, KJER ŠTEJEJO SAMO ŠE VATLI DOBREGA IN ZLA. RAZUM V CELOTI ODPOVE.

pomen za osvetlitev slovenske, plansko načrtovane narodove amnezije na dogodke, ki jih ni več moč zamolčevati. In simbolno nadaljuje povojno necivilizatorno, zločinsko početje in ga z državnimi akti, kar sklepi ministrstva tudi so, tudi legitimizira.

Ljubica glej, midva sva se zgubila.
(Dane Zajc)

Razkrivanje prikritega, izrekanje neizrečenega

Ponovimo torej, komisija je ministrovo svetovalno telo. Če bi bila ministrica sposobna globljega etičnega in moralnega premisleka, bi v dobro pluralizacije družbe morala sprejeti drugačno odločitev in presekati gordijski voz sedanjega političnega sadizma. Tako pa lahko zgolj ponovimo modrost starih Latincev, ki so trdosrčne oblastnike opozarjali s pretresljivim *hodie mihi, cras tibi*, ali po naše, danes sem jaz na vrsti, jutri boš ti. Vsak si lahko te besede razlaga po svoje. Vendar pa, naj mi ministrica dovoli zelo osebno vprašanje: Za koliko poveča bolečino izgube najbližjega njegova nasilna smrt? Da bi lahko razumela težo svojega dejanja, naj k temu doda nehumano odrekanje pravice do pokopa in skupnostnega spomina.

Odgovora ne pričakujem, ugotavljam pa, da nismo kaj bistveno boljši od tolikokrat opljuvane srednjeveške družbe, ki samomorilec in kaznjencem ni dovolila zadnjega počitka na božjih njivah. Pri nas, kot kažejo muzejske in politične prakse, nimamo več božjih njiv. Imamo le še posvečene prostore spomina in pokopališča »božanskih«. Da je tako, potrjuje preprečevanje pokopa pomorjenih, (še vedno) preganjanih, zasmehovanih in podcenjevanih Romov. Niti malo ne dvomim, da bi nihče niti ne pomislil na odrekanje pravice pokopa npr. pripadnikom LGBT ali npr. beguncem, umrlim na poti v Evropo. In prav je tako.

Nikogar od naštetih ne branim. Nikogar ne obtožujem. Moj zapis je nastal, ker je za vsako demokratično družbo nujno razkrivanje prikritega in zamolčevanega in ker je za vsako zdravo skupnost potrebno izrekanje neizrečenega. Izobraženci s(m) o poklicani k pogumu vesti. Naj Sokrat oprostí moji predrznosti, da prosto navajam njegove besede, da je vsako mnenje treba izreči ne glede na to, ali je pravilno ali ne. Še več, trdi celo, da je treba ubesediti tudi tista mnenja, za katera bi vnaprej vedeli, da so napačna – ne oziraje se na tega ali onega tirana.

VERENA PERKO
javnost@druzina.si

ARHEOLOŠKA EKIPA JE V BREZNU POD MACESNOVO GORICO DELALA V IZJEMNO TEŽKIH POGOJIH OD MAJA DO OKTOBRA 2022. / JOŽE JAGRIČ